ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਪਟਾਵਲੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਫੈਲਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਟਾਵਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਨਿਰਵਾਨ ਤੋਂ 1464 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਬੜਗਛ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। 1629 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਪੂਨਮੀਆਂ ਗੱਛ, 1654 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਆਂਚਲੀਆਂ ਗੱਛ, 1670 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਖਰਤਰਗੱਛ, 1720 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਆਗਮੀਆਂ ਗੱਛ. 1755 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਤਪਾਗਛ ਅਤੇ 2023 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਲੌਂਕਾ ਗੱਛ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆ।

ਵਿਗੇ ਪਿਤੀ ਤ੍ਰਿਵੇਣੀ

ਕਾਂਗੜਾ ਤੀਰਥ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਜੈਨ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ 22ਵੇਂ ਤੀਰਥੰਕਰ ਨੇਮੀਨਾਥ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਨਗਰਕੋਟ ਸੀ। ਇਸ ਤੀਰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਰਾਜਾ ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਨੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਹਮਲਿਆਂ ਅਤੇ ਭੂਚਾਲਾਂ ਕਾਰਣ ਹੁਣ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਜੈਨ ਮੰਦਰ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਥੇ 52 ਜੈਨ ਮੰਦਰ ਸਨ। ਦੂਰ ਦੁਰਾੜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਥੇ ਤੀਰਥ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਧਰਮ ਸੰਘ ਵਿਕਰਮ ਸੰਮਤ 1484 ਨੂੰ ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨ ਭਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸ਼ਿਸ਼ ਜੈ ਸਾਗਰ, ਮੇਘਰਾਜ ਗਣੀ, ਸਤਿਆ ਰੁਚੀ, ਮਤੀਸੀਲ ਅਤੇ ਹੇਮ ਕੁੰਜਰ ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਵਰਨਣ ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮੁਨੀ ਸ੍ਰੀ ਜਿਨ ਵਿਜੈ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਭੰਡਾਰ ਦੇ ਪੰਨੇ ਵਿਗੇਪਿਤੀ ਤਿਰਵੇਣੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਸਾਰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨਭਦਰ ਦੀ ਇਜਾਜਤ ਲੈ ਜੈ ਸਾਗਰ ਉਪਾਧਿਆ ਆਦਿ 5 ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੇਲੇ ਚੌਮਾਸਾ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਸਿੰਧ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮਮਨ ਵਾਹਨ ਤੋਂ ਚਲੇ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਫਰੀਦਪੁਰ (ਪਾਕਪਟਨ) ਪੁੱਜਾ। ਫਰੀਦਪੁਰ ਤੋਂ ਨਜਦੀਕ ਵਿਆਸ ਨਦੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਚਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਉਹ ਤਲਪਾਟਨ (ਤਲਵਾੜਾ-ਦੇਵਾਲਪੁਰ) ਪਹੁੰਚੇ। ਦੇਵਾਲਪੁਰ ਮੁਨੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਇਜਤ ਹੋਈ। ਉਥੋਂ ਫੇਰ ਕੰਗਨਪੁਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਹੋਕੇ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੰਘ ਦਾ ਮੁਖਿਆ ਸ਼ਾਰ ਸੋਮ ਸੀ. ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਰੋਹ ਹੋਇਆਂ, ਜਿਥੇ ਕਈ ਮੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਦਵੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਧਰਮ ਸੰਘ ਇਥੇ ਪੰਜ ਦਿਨ ਰਿਹਾ। 6ਵੇਂ ਦਿਨ ਸੰਘ ਨਗਰਕੋਟ (ਕਾਂਗੜੇ) ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਜਿਥੇ ਕਾਂਗੜਾ ਦੇ ਜੈਨ ਸ੍ਰਾਵਕਾਂ (ਉਪਾਸਕਾਂ) ਦੇ ਸੰਘ ਦੀ ਬੜੀ ਇੱਜਤ ਕੀਤੀ, ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਸੰਘ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ 13-14 ਸਦੀ ਦੇ ਬਨੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਥੇ ਨਰੇਂਦਰ ਚੰਦਰ ਰਾਜਾ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਅਨੇਕਾਂ ਜੈਨ

ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਇਕ ਨੌਕਰ ਭੇਜ ਕੇ ਕਰਵਾਏ । ਸੰਘ ਇਥੇ ਦਸ ਦਿਨ ਰਿਹਾ ।

ਫੇਰ ਦੇਸ਼ ਵਾਪਸੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਸੰਘ ਵਾਪਸ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੋਪਾਚਾਲਪੁਰ (ਗੁਲੇਰ) ਪਹੁੰਚਿਆ । ਇਥੋਂ ਨੰਦਨਬਨ ਪੁਰ (ਨਾਦੌਨ) ਕੋਟਿਲ ਗ੍ਰਾਮ (ਕੋਟਲਾ) ਕੋਠੀਪੁਰ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਇਥੋਂ 40 ਮੀਲ ਦਾ ਸਫਰ ਸੰਘ ਨੇ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਕੇ ਸੰਘ ਦੀਵਾਲ-ਪੁਰ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਇਥੇ 10 ਦਿਨ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਸੰਘ ਵਾਪਸ ਫਰੀਦਪੁਰ (ਪਾਕਪਟਨ) ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ।"

ਇਸ ਸੰਘ ਨੇ 24 ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਦੇ ਬਨੇ ਹੋਏ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰ. 1345 ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਹਰੀਚੰਦ ਨੇ ਇਸ ਤੀਰਥ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ । ਸੰ: 1497, 1400, 1422, 1440, 1700 ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਤੀਰਥ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ । ਕੀਰਗ੍ਰਾਮ, (ਵੈਜਨਾਥ, ਪਪਰੋਲਾ) ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਵੀ ਇੱਕ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਜੈਨ ਮੂਰਤੀਆ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ । ਇਕ ਉਪਰੇ ਤਾ ਸੰਮਤ 1296 ਦਾ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਇਸ ਮੂਰਤੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਅਭੈਦੇਵ ਸੂਰੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਦੇਵਭਦਰ ਅਚਾਰਿਆ ਸਨ ।[2]

ਇਥੇ ਢੋਲਵਾਹਾ (ਜਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਾਧੂ ਆਸ਼ਰਮ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿੱਚ ਪਈਆਂ ਹਨ ।

ਇੱਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪਟਾਵਲੀ ਵਿਚ 84 ਗੱਛਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਨਗਰ ਕੋਠੀਆ ਗੱਛ ਅਤੇ ਕੋਠੀਪੁਰ ਗੱਛਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਆਏ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਇਲਾਕੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹਨ ।

ਨਦੌਨ ਵੀ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਵਿਕਰਮ ਸੰਬਤ 1468 ਨੂੰ ਦੀਵਾਲੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਵਰਧਮਾਨ ਸੂਰੀ ਨੇ ਅਚਾਰਿਆ ਦਿਨਕਰ ਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ । 'ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਥੇ ਅਨੰਦ ਪਾਲ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ।[3]

ਪੰਜੋਰ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਪੰਚਪੁਰ ਆਇਆ ਹੈ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਪੰਜੋਰ ਬਾਗ ਦੇ ਕਰੀਬ ਗੁਗਾਮਾੜੀ ਇੱਕ ਟੀਲੇ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਵਿਚੋਂ ਵਿਕਰਮ ਦੀ 9-10 ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਜੈਨ ਮੂਰਤੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ । ਜੈਨ ਕਵਿ ਸ੍ਰੀ ਮਾਲ ਨੇ ਵਿਕਰਮ ਦੀ 17 ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੀਰਥ ਉਪਰ 52 ਜੈਨ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚੰਡੀਗੜ ਵਿਖੇ 9ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਭਗਵਾਨ ਮਲੀਨਾਥ ਤੇ ਰਿਸ਼ਵਦੇਵ ਦੀ ਮੂਰਤੀਆਂ ਜੀਂਦ ਅਤੇ ਨਾਰਨੌਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।

ਬਠਿੰਡੇ ਵਿਖੇ ਭਗਵਾਨ ਨੇਮੀਨਾਥ ਦੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਿਨ ਕਲਪੀ ਮੁਨੀ ਦੀਆਂ 12-

13 ਸਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ। ਜੋ ਅਜ ਕਲ ਪਟਿਆਲੇ ਮੋਤੀ ਬਾਗ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮਿਉਜਿਅਮ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬਧੀ ਇਕ ਲੇਖ ਹਿੰਦੀ ਦੈਨਿਕ ਟਿਰਵਿਊਣ ਵਿਚ, ਛੱਪ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਇਸ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਸੰਮਤ ਵਾਰੇ ਕਾਫੀ ਸ਼ਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਮਤ ਵੀਰ ਸਮਤ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਕਰਮ ਸੰਮਤ।

ਹਵਾਲੇ

बारह नेमिसर तणए,थपिथ राय सुसरमि
आदिनाह अंबिका, सहिये, कगडकोट सिहरमि

ਅਰਥ— ਸ੍ਰੀ ਨੇਮੀ ਨਾਥ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰਾਜਾ ਸੁਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਕਾਂਗੜਾ ਕੋਟ ਦੇ ਸ਼ਿਖਰ ਤੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਆਦਿ (ਰਿਸ਼ਵ ਨਾਥ) ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇਵੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

(ਨਗਰ ਕੋਟ ਬਿਨਤੀ ਸਮਾਂ ਵਿ. ਸ. 1488)

(2) (3) ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਇੰਦਰੇਸ਼ਵਰ ਮੰਦਰ ਵਿਖੇ ਰਿਸ਼ਵ ਦੇਵ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਇਹ ਸ਼ਿਲਾ ਲੇਖ ਹੈ।

(१) ओम् सवत् ३० गच्छे राजकुले सुरि भू च (द) (२) भयचन्द्र:
[१] तच्छिष्यो (५) मलचन्द्राख्य [स्त] (३) पदा (दां) भोजषटपद:
[२] सिद्धराजस्तत: ढङ्ग (४) ढड्गादजनि[ल]ष्टक। रल्हेतिगृ[हणी]
[त] (स्य) या—धर्म-यायिनी। अजनिष्ठां सुतौ (६) [तस्य ं
[जैन] धर्म ध(प)रायणौ! ज्येष्ठो—कुंडलको (७[भ्रा]। [ता] कनिष्ठ:
कुमाराभिद्य:। प्रतिमेयं [च] [७(—जिन १ नुज्ञया कारिता [११]
डा वुल्नहर ऐपीग्राफी इंडिया

(३) ਬੈਜ ਨਾਥ ਪਪਰੋਲਾ ਦੀ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਡਾ. ਬੁਲਹਨਰ ਐਪੀਗ੍ਰਾਫੀ ਇੰਡੀਆ ਲੇਖ

[१) ओम् संवत्१२९६ वर्षे फाल्गुन वदि ५ रवौ कीरग्रामे ब्रह्म-क्षत्र गोत्रोत्पन्न व्यय० भानू पुत्राभ्यां व्व० दोल्हण आलहणाभ्यां स्वकारित श्री मन्महावीर जैनचैत्य श्री महावीर जिन बिम्ब आत्म श्रेयो (र्थे) कारितं। प्रतिष्ठतं च श्री जिन वल्लभ सूरिसंतानीय रुद्रपल्लीय श्रीमदभयदेव सूरि शिष्य श्री देवभद्र सूरिभि (एपिग्राफ्यिा इंडिया-का भाग १ पृष्ठ ११८ डा० वुलहर)

(3) ਨਦੌਨ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਏ ਗਰੰਥ ਵਾਰੇ ਅਚਾਰਿਆ ਵਰਧਮਾਨ ਸੂਰੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

पुरे नन्दनवनाख्ये श्री जालन्धर भूषणे ।
अन्नतपाल भूपाल राज्ये, कल्पद्रुमोपम में ४२७
श्री मद्विक्रम भूपालाद् अष्टण्मनु (१४६८) संख्यके
वर्षे कार्तिकाय ग्रंथोऽयं पूर्तिमाययौ

(ਅ) ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀ ਵਿਖੇ ਜੈਨ ਮੂਰਤੀ ਹੋਣ ਵਾਰੇ ਅਚਾਰਿਆ ਜੈ ਸਾਗਰਉਂ-ਪਾਧਿਆ ਸਮਾ (ਵਿਕਰਮ 15 ਸਦੀ) ਨਗਰ ਕੋਟ ਚੈਤ ਪਰਿਪਾਟੀ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

इय नगरकोट पमुक्ख ठाणेहिं जये जिण भइ वंदिया
ते बीर लउंकड देवी जाल मुखिय मन्नई वंदिया (१७।।

ਅਰਥ— ਇਹ ਕਾਂਗੜਾ ਆਦਿ ਦੀ ਖੇਤਰਾਂ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਜਿਨੇਸ਼ਵਰਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀਰ ਲੋਂਕੜੀਆ ਅਤੇ ਦੇਵੀ ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਵੀ ਵੇਖੀ।

ਮੁਗਲ ਕਾਲ

ਅਤੇ

ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗੱਠ

ਖਰਤਰ ਗੱਛ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਅਚਾਰਿਆ

ਖਰਤਰ ਖਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਖਰੇ (ਸੱਚੇ) ਸਾਲ ਵਿ. ਸੰ. 9—10 ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਖਰਤਰ ਗੱਛ ਦੇ ਮੁਨੀ ਅਤੇ ਯਤੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਸਿੰਧ, ਹਰਿਆਣਾ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖਰਤਰ ਗੱਛ ਦੀ ਉੱਤਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਯਤੀ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਯਤੀ ਲੋਕ ਜੈਨ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਅਚਾਰਿਆ ਸ੍ਰੀ ਜਿਨੇਸ਼ਵਰ ਸੂਰੀ ਨੇ ਅਪਣਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਖੁਦ ਪਹਿਲਾ ਯਤੀ ਸ੍ਰੀ ਵਰਧਮਾਨ ਸੂਰੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਜਾਗਰਿਤੀ ਆਈ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨ ਬਲੱਭ ਸੂਰੀ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਟੀਕਾਕਾਰ ਅਚਾਰਿਆ ਅਭੈ ਦੇਵ ਸੂਰੀ ਹੋਏ। ਫੇਰ ਅਚਾਰਿਆ ਸ੍ਰੀ ਜਿਨਦੱਤ ਸੂਰੀ ਨੇ ਹਰਿਆਣਾ, ਸਿੰਧ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੇ ਆਚਾਰਿਆ ਜਿੱਨਦਤ ਸੂਰੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਵਤ 1169 ਦੇ ਵੈਸਾਖ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਅਚਾਰਿਆ ਪੱਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਆਪਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ, ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਗਰੰਥ ਲਿਖੇ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮਣਿਧਾਰੀ ਦਾਦਾ ਸ੍ਰੀ ਜਿਨ ਦਤ ਦਾ ਨਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਸੰ: 1203 ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਦੀਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ। ਸੰ: 1205 ਵਿਚ ਆਪ ਅਚਾਰਿਆ ਵਰਗੇ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਪੱਦ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਆਪ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਨੰਗਪਾਲ (ਮਦਨ ਪਾਲ) ਪ੍ਰਮੁਖ ਸੀ। ਆਪ ਇਕ ਚਮਤਕਾਰੀ ਜੀਵ ਸਨ। ਸੰ: 1277 ਹਾੜ ਸ਼ੁਕਲ 10 ਨੂੰ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕੋਲ ਮਹਿਰੌਲੀ ਵਿਖੇ ਸਵਰਗ ਸਿਧਾਰੇ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਅਚਾਰਿਆ ਸ਼੍ਰੀ ਜਿਨ ਕੁਸ਼ਲ ਸੂਰੀ ਹੋਏ। ਆਪ ਨੇ ਕੁਤਬ ਦੀਨ ਐਬਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਕੇ ਕਈ ਜੈਨ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾਏ। ਆਪਦਾ ਜਨਮ ਸੰ. 1337 ਮਘਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ 3 ਹੈ। ਆਪਨੇ ਸਿੰਧ, ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਆਪਨੇ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਸਵਰਗਵਾਸ ਸਿੰਧ ਦੇ ਦੇਰਾਵਰ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਗਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

ਵਿਵਿਧ ਤੀਰਥ ਕਲਪ ਨਾਮਕ ਜੈਨ ਤੀਰਥ ਗਰੰਥ ਦੇ ਰਚਿਅਤਾ ਅਚਾਰਿਆ ਸ਼੍ਰੀ ਜਿਨਪ੍ਰਭਵ ਸੂਰੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਆਪਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ, ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਗਰੰਥ ਲਿਖੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਸ਼੍ਰੀ ਅਗਰ ਚੰਦ ਜੀ ਨਾਹਟਾ ਬੀਕਾਨੇਰ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨਪ੍ਰਭਵ ਸੂਰੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਕਾਂਗੜਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਇਹ ਗਰੰਥ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਹੀ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦੇ ਮੁਹੰਮਦ ਤੁਗਲਕ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੇ ਸੰਬੰਧ ਸਨ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਪ ਨਾਲ ਧਰਮ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਆਪਨੇ ਹਾਂਸੀ, ਸਿਰਸਾ ਵਿਖੇ ਕਾਫੀ ਧਰਮ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਆਪ ਨੇ ਜੈਨ ਮੰਤਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਗਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਚਾਰਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਜੈਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਾਫੀ ਜੈਨ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਦਾਦਾ ਵਾੜੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਅਚਾਰਿਆ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਜੋ ਦਾਦਾ ਵਲੋਂ ਸਤਿਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਚਾਰਿਆਂ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਸਿੰਧ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਜੈਨੀ ਬਣਾਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨ ਚੰਦ ਸੂਰੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਹਿਤਾ ਜਾਤੀ ਦੇ ਖਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਗੋਤਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ।

ਸੰਬਤ 1376 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਇਕ ਪਟਾਵਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨ ਚੰਦਰ ਸੂਰੀ ਨੇ 525 ਨਵੇਂ ਜੈਨ ਘਰ ਬਣਵਾਏ। ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਹਿਮ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਨ। ਕੁਰੂਖੇਤਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਮਲਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਮੇਘ ਮਲ, ਚੰਪਕ ਸੈਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਅਚਾਰਿਆ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜਪੁਰਾ, ਕਰਨਾਲ, ਮਾਧੋਪੁਰ ਆਦਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਆਚਾਰਿਆ ਜਿਨ ਦੱਤ ਸੂਰੀ ਨੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਨਵੇਂ ਜੈਨੀ ਬਣਾਏ। ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮੇ। ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਇਆ। ਇਸ ਜਿਨਦੱਤ ਸੂਰੀ ਨੇ 1000 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਿੰਧ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਅਭੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਵਤ 1198 ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਧ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਮਾਂਸ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਆਦਤ ਛੁਡਾਈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਗੁਜਰਾਤ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਨੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਨਤੀ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਬਣਾ ਕੇ 'ਨਵੇਂ' ਗੋਤਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਨੇਕਾਂ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਹਰ ਗੋਤਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਨੇ ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਪੀਰ ਕਾਬੂ ਕੀਤੇ।

ਸੰਵਤ 1214 ਵਿਚ ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨਚੰਦ ਸੂਰੀ ਸਿੰਧ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਾ ਗੋਸਲ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀ ਨੂੰ 1500 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖਰਤਰ ਗੱਛ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ, ਗੁਜਰਾਤ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼,ਸਿੰਧ, ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਨਵੇਂ ਜੈਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮਾਨ ਹਾਸਲ ਹੈ।

ਇਸੇ ਗੱਛ ਵਿਚ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨ ਚੰਦ ਸੂਰੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪਦਾ ਜਨਮ ਸੰਵਤ 1595 ਦੀ ਚੇਤਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ 12 ਨੂੰ ਖੇਤਰਸਰ [ਮਾਰਵਾੜ] ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀਵੰਤ ਸਾਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਆ ਦੇਵੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਕੁਮਾਰ ਸੀ। ਸੰਬਤ 1604 ਵਿਚ ਆਪਨੇ ਜਿਨ ਮਾਨਿਕੀਆ ਸੂਰੀ ਤੋਂ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਗ੍ਰਹਿਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਯਤੀ ਵਰਗ ਸਾਧੂਆਂ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਣਾ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਆਪਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਰਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਾਇਆ। ਆਪਨੇ ਹਸਤਨਾਪੁਰ, ਰੋਹਤਕ ਵਿਚ ਚੌਮਾਸੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ।

ਆਪਦੇ ਤੱਪ ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਅਕਬਰ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਸੰਵਤ 1648 ਫਗਣ ਸੁਦੀ 12 ਨੂੰ 31 ਸਾਧੂਆਂ ਸਮੇਤ ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦੇ ਚਰਣਾਂ ਵਿਚ 100 ਮੋਹਰਾਂ ਰਖੀਆਂ। ਆਪਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜੈਨ ਸਾਧੂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਸਮਝਾਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਹੋਕੇ ਬੜਾ ਗੁਰੂ ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਚੇਤ ਸੁਦੀ 10 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼੍ਰੀ ਪਾਰਸ਼ਵ ਨਾਥ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਆਪ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਸਲੀਮ ਨੇ ਵੀ ਜੈਨ

ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਸਲੀਮ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁਤਰੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਉਸਦੇ ਅਸ਼ੁਭ ਗ੍ਰਹਿ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਸਲੀਮ ਤੋਂ ਇਹ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਈ। ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨ ਚੰਦਰ ਸੂਰੀ ਨੇ ਅਕਬਰ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਫਰਮਾਨ [ਹੁਕਮਨਾਮੇ] ਜਾਰੀ ਕਰਵਾਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜੀਵ ਰਖਿਆ ਨਾਲ ਸੀ। ਜੀਵ ਰੱਖਿਆ ਦੇ 12 ਫਰਮਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ 10 ਦਿਨ, 15 ਦਿਨ, 20 ਦਿਨ, ਮਹੀਨਾ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਬੁਚੜਖਾਨੇ ਬੰਦ ਕਰਵਾਏ। ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਜਿਤ ਸਮੇਂ, ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਯਾਤਰਾ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਦੋ ਚੇਲੇ ਮੁਨੀ ਸਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਪੰਚਾਨਨ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਬਾਦਸਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਕੇ ਤਲਾਬ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਵਾ ਦਿਤੀ। ਸੰਬਤ 1649 ਵਿਚ ਆਪਦੇ ਚੇਲੇ ਵਾਪਸ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਠ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਵਿਖੇ ਜੀਵ ਹਤਿਆ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਸ਼ਤਰੁੰਜੇ ਤੀਰਥ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ। ਅਕਬਰ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਅਬੁਰਜਾ, ਆਜਮ ਖਾਨ, ਖਾਨਖਾਨਾ ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਭਗਤ ਸਨ। 1652 ਵਿਚ ਆਪ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਆਏ।

ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲੀਮ ਨੇ ਸਾਰੇ ਯਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ 'ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਬਣ ਜਾਵੋ।' ਆਪਨੇ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਤੋਂ ਆਗਰੇ ਆ ਕੇ ਸਲੀਮ ਦਾ ਇਹ ਹੁਕਮ ਵਾਪਸ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਦਵੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਆਪਦੇ 2000 ਸਾਧੂ ਸਨ। ਆਪਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 5, ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ 5 ਚੌਮਾਸੇ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਆਪਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ 10-12 ਸਾਲ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਸਵਰਗਵਾਸ ਸਮੇਂ ਆਪਦਾ ਸਾਰਾ ਸ਼ਰੀਰ ਜਲ ਗਿਆ, ਪਰ ਮੂੰਹਪੱਟੀ ਸਾਬਤ ਰਹੀ। ਆਪਦਾ ਸਵਰਗਵਾਸ ਬਿਲਾਡਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਜਿਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਅੱਜ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਦਾਦਾਵਾੜੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਨੇ **ਯੁਗ ਪ੍ਰਧਾਨ** ਦੀ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।

ਤਪਾ ਗੱਛ

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੱਛਾਂ ਵਿਚ ਤਪਾ ਗੱਛ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਮਹਾਨ ਅਚਾਰਿਆ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਰਮ ਦੀ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਅਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਅਤੇ ਤਪੱਸਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੀ ਪਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਾਰੀ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ

ਸਾਧੂ ਵੀ ਇਸ ਗੱਛ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਤਪੱਸਿਆ ਮੁੱਖ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਸ ਨੂੰ ਤਪਾ ਗੱਛ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਛ ਦਾ ਮੂਲ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਗੁਜਰਾਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਵਧਨ ਫੁਲਣ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸੀ ਗ੍ਰੰਥ-ਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਛ ਦੇ ਅਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਗੱਛ ਦੇ ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਆਨੰਦ ਮੇਰੂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਰ ਨੇ ਸਨਮਾਨਿਆ ਸੀ। ਮੁਨੀ ਪਦਮ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਪਦਮ ਮੇਰੂ ਨੂੰ ਹਮਾਯੂ ਨੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੁਨੀ ਪਦਮ ਸੁੰਦਰ ਨੇ ਤਿੰਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗਰੰਥਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਛ ਨੇ ਅਚਾਰਿਆ ਹੀਰਾ ਵਿਜੈ ਸੂਰੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ। ਆਪਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 2000 ਦੇ ਕਰੀਵ ਸੀ।

ਲੋਂਕਾ ਗੱਛ

ਵਿਕਰਮ ਦੀ 15-16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਜੈਨ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਸਮਾਂ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਵੇਤਾਂਵਰ ਜੈਨ ਸਮਾਜ ਯਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ ਅਤੇ ਦਿਗੰਵਰ ਸਮਾਜ ਭਟਾਰਕਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਵਰਗ ਜੈਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਧੂ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਵਰਗ ਸਨ। ਸ਼ੁਧ ਸਾਧੂ, ਸਾਧਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਯਤੀ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਯੁਗ ਵਿਚ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਆ ਕਾਂਡ ਘੁਸ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਉੱਠੀ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਸ਼ਵੇਤਾਂਵਰ ਫਿਰਕੇ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ।

ਲੋਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਨਮ ਸੰਬਤ ਵਾਰੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 1475 ਅਤੇ 1472 ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ 1482 ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਸਾਧਵੀ ਚੰਦਨਾ ਨੇ **ਹਮਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸ** ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੰਨਾ 90 ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੋਂਕਾਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਬਤ 1482 ਠੀਕ ਹੈ।

ਲੋਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਓਸਵਾਲ ਜਾਤੀ ਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹੇਮਾ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਸੀ। ਲੋਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਆਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਹਿੰਦੀ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਜਾਨਕਾਰ ਸਨ। ਆਪਦਾ

---

੧. ਸਲੀਮ ਵਾਲੀ ਜੈਨ ਪੂਜਾ ਦੀ ਘਟਨਾ ਤਪਾ ਗੱਛ ਦੇ ਮੁਨੀ ਭਾਨੂ ਚੰਦ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜੀ ਗਈ ਹੈ। (ਵੇਖੋ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ)।

(ਪੰ. ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਦੂਗੜ)

ਧੰਦਾ ਜੌਹਰੀ ਦਾ ਸੀ। ਆਪਦੀ ਸੁੰਦਰ ਲਿਖਾਈ ਦੇ ਕਾਰਣ ਯਤੀ ਗਿਆਨ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ। ਆਪ ਆਗਮ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਾਪੀਆਂ ਨਕਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਯਤੀ ਜੀ ਲਈ, ਦੂਜੀ ਅਪਣੇ ਲਈ। ਨਕਲ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਕਿ ਅਜ ਕਲ ਦਾ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਆਪਨੇ ਯਤੀ ਜੀ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਧਰਮ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਤਸੱਲੀ ਵਾਲਾ ਜਵਾਬ ਨਾ ਮਿਲਨ ਕਾਰਣ, ਆਪਨੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਲੌਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਪ ਸਾਧੂ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਭਾਣਾ ਜੀ ਵਰਗੇ ਸੇਠ 45 ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਜੈਨ ਮੁਨੀ ਬਣ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੱਛ ਦਾ ਨਾਂ, ਅਪਣੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਲੌਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਰਖਿਆ। ਲੌਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਾਮੱਗਰੀ ਲੌਂਕਾ ਗੱਛ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਸਗੋਂ ਲੌਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਲੌਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਬਾਰੇ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 1120 ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਲੌਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਸ ਗੱਛ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ ਵੀ ਲੌਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਯਤੀਆਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹਨ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਯਤੀ ਵੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸ਼ਵੇਤਾਂਵਰ ਸਥਾਨਕਵਾਸੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਲੌਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਮੰਨਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਅਪਣੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪਟਾਵਲੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫੀ ਮਹਾਨਤਾ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਪਿਛੇ (ਪਰਿਸ਼ਿਸ਼ਟ) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਿੱਧਾ ਸੁਧਰਮਾ ਸਵਾਮੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਲੌਂਕਾ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸਾਧੂ ਭਾਣਾ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਭਾਣਾ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ (1) ਭੀਦਾ ਜੀ, (2) ਨੂਨਾ ਜੀ, (3) ਭੀਮਾ ਜੀ, (4) ਜਗਮਾਲ ਜੀ (5) ਸਰਵਾ ਜੀ ਸਨ। ਸਰਵਾ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਯਤੀ ਰਾਏ ਮਲ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਭਲੋ ਜੀ। ਦੋਵੇਂ ਸੰਬਤ 1560 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਆਏ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੱਛ ਦਾ ਨਾਂ ਉੱਤਰਾਧ ਗੱਛ ਲਾਹੌਰੀ ਪਿਆ। ਇਸ ਸ਼ਾਖਾ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:—

(1) ਅਚਾਰਿਆ ਸ੍ਰੀ ਬਜਰੰਗ ਜੀ, (2) ਸ੍ਰੀ ਲਵਜੀ ਰਿਸ਼ੀ, (3) ਸ੍ਰੀ ਸੋਮ ਜੀ, (4) ਸ੍ਰੀ ਹਰੀ ਦਾਸ ਜੀ (5) ਸ੍ਰੀ ਬਿੰਦਰਾਬਨ ਜੀ (6) ਸ੍ਰੀ ਭਵਾਨੀ ਦਾਸ ਜੀ (7) ਸ੍ਰੀ ਮਲੂਕ ਦਾਸ ਜੀ (8) ਸ੍ਰੀ ਮਨਸਾ ਰਾਮ ਜੀ (9) ਸ੍ਰੀ ਭੋਜ ਰਾਜ ਜੀ (10) ਸ੍ਰੀ

ਮਹਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (11) ਸ਼੍ਰੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਚੰਦ ਜੀ (12) ਸ਼੍ਰੀ ਛੱਜੂ ਮਲ ਜੀ (13) ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਲਾਲ ਜੀ (14) ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਰ ਸਿਘ ਜੀ (15) ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਬਖਸ਼ ਜੀ (16) ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਜੀ (17) ਸ਼੍ਰੀ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਜੀ (18) ਸ਼੍ਰੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਜੀ (19) ਸ਼੍ਰੀ ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਜੀ (20) ਸ਼੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ।

ਯਤੀ ਰਾਏ ਮਲ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਯਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਹੈ : (1) ਸ਼੍ਰੀ ਸਿੰਘ ਰਾਜ ਜੀ (2) ਸ਼੍ਰੀ ਜਸੋਧਰ ਜੀ (3) ਸ਼੍ਰੀ ਮਨੋਹਰ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ (4) ਸ਼੍ਰੀ ਸੁੰਦਰ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ (5) ਸ਼੍ਰੀ ਸਦਾ ਨੰਦ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ (6) ਸ਼੍ਰੀ ਜਸਵੰਤ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ (7) ਸ਼੍ਰੀ ਵਰਧਮਾਨ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ (8) ਸ਼੍ਰੀ ਲਖਮੀ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ (9) ਸ਼੍ਰੀ ਰਿਖਵਾ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ (10) ਸ਼੍ਰੀ ਸੰਤੂ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ (11) ਸ਼੍ਰੀ ਹਰਦਿਆਲ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ।

ਫਗਵਾੜੇ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਯਤੀ ਸ਼੍ਰੀ ਮੇਘ ਰਾਜ ਜੀ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਸਿੰਘ ਰਿਸ਼ੀ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚੋਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੀ ਮੇਘ ਮੁਨੀ ਨੇ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਨੂੰ ਦੋ ਗਰੰਥ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਮੇਘ ਵਿਨੋਦ ਅਤੇ ਮੇਘ ਵਿਲਾਸ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਫਰੀਦਕੋਟ, ਸੁਨਾਮ, ਪਟਿਆਲਾ, ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੇ ਪੂਜਾਂ ਦੀ ਅਪਣੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪੂਜਾਂ ਦਾ ਅਪਣੇ ਅਪਣੇ ਰਾਜੇ, ਨਵਾਬਾਂ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ, ਜੋਤਸ਼ੀ ਅਤੇ ਜੈਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੁਰੋਹਿਤ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਪੂਜ ਜੈਨ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰੇ ਜੈਨ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁੱਠ ਰਖਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਿਖਾਉਣ, ਨਵੇਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮੰਦਰ ਉਸਾਰਣ ਤਕ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਾਧੂ ਸ਼੍ਰੀ ਜੀਵਾ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਵਿ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਆਪਨੇ 24 ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਦਾ ਚਾਰਿਤਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਲਵਜੀ ਰਿਸ਼ੀ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਸਾਧੂ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਯਤੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਸੰਬਤ 1694 ਨੂੰ ਖੰਬਾਤ ਵਿਖੇ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧੂ ਭੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੰਤ ਸਨ ਸਵਾਮੀ ਹਰੀ ਦਾਸ ਜੀ, ਜਿਨਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਚੁਣਿਆ। ਆਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ, ਉਰਦੂ ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਪੂਜ ਸ਼੍ਰੀ ਹਰੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਾਧੂ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਪਟਾਵਲੀਆਂ ਪੂਜ ਹਰੀ ਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਂਕਾ ਗੱਛ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਬਿੰਦਰਾਬਨ ਜੀ, ਸ਼੍ਰੀ ਭਵਾਨੀ ਦਾਸ ਜੀ, ਸ਼੍ਰੀ ਮਲੂਕ ਚੰਦ ਜੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਅਚਾਰਿਆ ਹੋਏ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੀ ਮਲੂਕ ਚੰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼੍ਰੀ ਮਨਸਾ ਰਾਮ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾ ਸ਼ਿਘ ਜੀ ਹੋਏ। ਸ਼੍ਰੀ ਮਹਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਸੁਨਾਮ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂਆਂ

ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਸੁਨਾਮ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਰਗਵਾਸ ਸੰਬਤ 1861 ਵਿਚ ਹੋਇਆ।[1] ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਸ਼ਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਛੱਜੂ ਮਲ ਜੀ, ਰਾਮ ਲਾਲ ਜੀ ਅਤੇ ਪੂਜ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੇਹੇ ਮਹਾਨ ਅਚਾਰਿਆ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਕਾਠੀਆਵਾੜ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਤਕ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉੱਤਰਾਧ ਲੋਂਕਾ ਗੱਛ ਦੇ ਯਤੀ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਮੁਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੋਂਕਾ ਗੱਛ ਦੇ ਇਕ ਵਿਜੈ ਗੱਛ ਨੇ ਫੇਰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਿਆਦਾ ਜੈਨ ਮੰਦਰ ਇਸ ਗੱਛ ਦੇ ਯਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਇਸੇ 10ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਖਰਤਰ ਗੱਛ ਦੇ ਅਚਾਰਿਆ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਜੈਨ ਅਚਾਰਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚੋਂ ਪੂਜ ਸ੍ਰੀ ਮਨ ਜੀ, ਪੂਜ ਸ੍ਰੀ ਨਥੂ ਰਾਮ ਜੀ, ਪੂਜ ਸ੍ਰੀ ਰਤੀ ਰਾਮ ਜੀ, ਪੂਜ ਸ੍ਰੀ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ, ਮਹਾਨ ਤਪੱਸਵੀ ਸ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਮਹਾਨ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਚਾਰਿਆ ਸ੍ਰੀ ਰਤੀ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾ ਸਮਾਰਕ ਅੱਜ ਵੀ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਆਪਨੇ ਮਹਾਨ ਤਪੱਸਵੀ ਸ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਦੀਖਿਆ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਰਤੀ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਜੋ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਨ। ਆਪਨੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ 15 ਗਰੰਥ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਆਪਨੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਵਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਰੰਥ ਪੂਰਣ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਗਰੰਥ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਿਖੇ ਪੂਰਣ ਹੋਇਆ। ਆਪਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਧਰਮ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਰਿਹੰਤ ਸੰਘ ਦੇ ਅਚਾਰਿਆ ਸ੍ਰੀ ਸੁਸ਼ੀਲ ਕੁਮਾਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਦੇ 58 ਕੇਂਦਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਅਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਪੰਜਾਬ ਹੈ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਪਾ ਗੱਛ ਦੇ ਸਾਧੂ ਫੇਰ ਆਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ। ਅਚਾਰਿਆ ਸ੍ਰੀ ਬੁਧੀ ਵਿਜੇ ਅਤੇ ਅਚਾਰਿਆ ਸ੍ਰੀ ਵਿਜੈ ਨੰਦ ਸੂਰੀ। ਆਪਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਾਂ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ। ਅਚਾਰਿਆ ਵਿਜੈ ਨੰਦ ਪਹਿਲਾਂ ਸਥਾਨਕ ਵਾਸੀ ਜੈਨ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਫੇਰ ਆਪ 16 ਸਾਧੂਆਂ ਸਮੇਤ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਕ ਸਾਧੂ ਬਣੇ। ਆਪ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਧਵੀ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਵਤੀ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਹਿੰਦੀ ਜੈਨ

ਸੰਬਤ 1894 ਦੀ ਲਿਖੀ ਇਕ ਪਟਾਵਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿ P. R. ਜੈਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਭੰਡਾਰ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਵਿਖੇ ਹੈ।

ਲੇਖਿਕਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘੁੰਮੇ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਥਾਨਕਵਾਸੀ ਜੈਨ ਸਾਧਵੀਆਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 17 ਸਦੀ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਘੁਮਣ ਵਾਲੇ 80% ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਸਾਧੂ ਸਾਧਵੀ ਲੌਂਕਾ ਗੱਛ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਹੇ ਹਨ।

ਬੜ ਗੱਛ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ

ਸੰਮਤ 1604 ਵਿੱਚ ਬੜ ਗੱਛ ਦੇ ਪੂਜ ਅਚਾਰਿਆ ਸ਼੍ਰੀ ਭਾਵ ਦੇਵ ਸੂਰੀ ਨੂੰ ਅਚਾਰਿਆ ਪੱਦਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਆਪ ਦੀ ਗੱਦੀ ਭਟਨੇਰ ਗੜ (ਹਨੂਮਾਨ ਗੜ) ਵਿਖੇ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਆਪਦੇ 18 ਚੇਲੇ ਸਨ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਟਨੇਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਖੇਤਸੀ ਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਭੁੱਖ ਬਹੁੱਤ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜੈਨ ਸ਼੍ਰਾਵਕਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ ਵਿਚ ਬਿਨਾ ਕਸੂਰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ।

ਹੁਣ ਦਸ ਸਾਲ ਬੀਤ ਗਏ। ਪਰ ਉਪਾਸਕ ਅਜੇ ਵੀ ਜੇਲ ਵਿਚ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਅਪਣੇ ਰੋਗ ਦਾ ਇਲਾਜ ਅਚਾਰਿਆ ਸ਼੍ਰੀ ਭਾਵ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ।

ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ "ਜੇ ਤੂੰ ਜੈਨ ਉਪਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਇਲਾਜ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਖੇਤਸੀ ਨੇ ਚਿੜਕੇ ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿਚ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਦਿਆਵਾਂ ਸਿਧ ਸਨ। ਖੇਤਰਪਾਲ ਦੇਵਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਗਤ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਚੌਕੀ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ।

ਖੇਤਰ ਪਾਲ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ "ਜੇ ਤੁਸੀ ਹੁਕਮ ਦੇਵੋ ਤਾਂ ਖੇਤਸੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਵਾਂ।"

ਪਰ ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਨੇ ਅਹਿੰਸਕ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ'। ਉਹ ਮੁਸੀਵਤ ਕਾਰਨ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਾਸਕ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ। 11-12 ਮੀਲ ਜਾਣ ਤੇ ਉਨਾਂ ਉਪਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਜਿਨੇਂਦਰ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ।

ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੇ ਖੇਤਸੀ ਨੇ ਅਚਾਰਿਆ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕੀਤੀ। ਨੌਕਰਾਂ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਅਚਾਰਿਆ ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਸਨ। ਪਰ ਜਦ ਨੌਕਰ ਨਜਦੀਕ ਆਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ

ਸੀ। ਖੇਤਸੀ ਨੇ ਤੰਗ ਆਕੇ ਸਾਰੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੇਲ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਾਸਰਾਂ (ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ) ਨੂੰ ਢਾਹ ਦਿਤਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਸਰਸਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਉੱਥੋਂ ਉਹ ਅਪਣੇ ਚੇਲੇ ਮਾਲਦੇਵ ਸੂਰੀ ਨਾਲ, ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਪਾਸਕਾਂ ਨੇ ਆਪਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਅਪਣੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਧਰ ਦਿਤੀਆਂ।

ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਨੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਕੋਹੜ ਦੂਰ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਨਾ ਲਗਨ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਇਲਾਜ ਵੀ ਅਚਾਰਿਆ ਨੇ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਵਾਰ ਵਿਚ ਅਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾ ਲਈ। ਇਥੇ ਆਪਨੇ ਕਈ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਾਏ। ਜਿਵੇ ਦਰੱਖਤ ਨੂੰ ਤੋਰਨਾ, ਨਕਲੀ ਚੰਦਰਮਾ ਬਣਾ ਕੇ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ।

"ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸਾਹ ਨੇ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਮੇਰੇ ਲਾਇਕ ਹੁਕਮ ਦਸੋ।" ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਨੇ ਖੇਤਸੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਿੱਸਾ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖੇਤਸੀ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਖੇਤਸੀ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਕੋਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਖੇਤਸੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ। ਅਚਾਰਿਆ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਛਡਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਖਜਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੌਸ਼ਧ ਸ਼ਾਲਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਨੇ ਵਿਖੇ ਭਗਵਾਨ ਅਨੰਤਨਾਥ ਦਾ ਮੰਦਰ ਬਨਵਾਈਆ।